

Socialno vprašanje.

Spisal dr. Ivan Žmavc.

Socialno vprašanje je dandanes na dnevnem redu. Vse govori o socialnih problemih. Brez števila knjig v raznih jezikih je bilo pisanih o njih, in vendar občinstvo sodi le nejasno o tem, kaj vse spada v področje tega vprašanja.

Sicer pa je bivalo socialno vprašanje v vseh časih; kar mi nazivamo »socialno«, imenovali so starinci »politično«; takšna izpremenba terminov je provzročila deloma konfuznost v sedanjih socialnih vedah, kjer termini, žal, nimajo strogo določene vsebine. Ko je mojster Aristoteles dejal, da je človek »politično bitje« (ζῷον πολιτικόν), dejal je isto, kar mi rečemo z latinsko besedo, da je »socialno bitje« (animal sociale). Človek živi v obitelji (οἶκος), družbi, državi (πολιτεία, societas); iz zapletenega razmerja poedinca k poedincu ter k družbi pa sledijo težavni socialni problemi — socialno vprašanje.

Da se je socialno vprašanje v poslednjem stoletju navzelo novih oblik vsled velikanskega napredka tehnike in prirodnih ved in vsled ogromne pomnožitve ljudi, je naravno, in pač nikoli v zgodovini niso gesla socialnega vprašanja prešinjevala tolikih množic, tolikih mas kakor v naših dneh, ko so vprav širje mase začele biti nositeljice političnih idej — socializma.

Torej, kaj je pravzaprav socialno vprašanje? kaj je socializem?

Na to nam odgovarja profesor češke univerze v Pragi Tomáš G. Masaryk v delu: »Otázka sociální«¹⁾ (socialno vprašanje«).

»Socialno vprašanje«, pravi Masaryk (§ 1.), »to je veliki fakt vse te bede gospodarske in družbene vobče, bede gmotne in nravne, ki jo vsi in stalno imamo pred očmi, naj gledamo na razkošje bogatcev ali nadlogo proletarcev, naj motrimo življenje v mestih ali na kmetih, na ulici ali v domačnosti . . . Socialno vprašanje — to danes pomenja nemir in nezadovoljnost, hrepenenje in strah, nado in obup tisočev in milijonov . . .«

¹⁾ Otázka sociální. Základy marxismu sociologické a filosofické. Napsal T. G. Masaryk. V Praze, Laichter 1898. 16°. 701 str. Nemški, nekoliko predelani prevod z naslovom: Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus. Studien zur socialen Frage von Th. G. Masaryk. Wien, Konegen 1899. 16°. 600 str.

V sedanjem kulturnem svetu iščejo ti milijoni nezadovoljnih rešitve s pomočjo socializma; socializem pa kot sistem teorij in praktičnih teženj po novem družbenem redu ima razne oblike; poslednji cilj vseh teh oblik je bolj ali manj eden, oni stari ideal: obča sreča in obči blagostan.

Ali akoravno bi bili skoro vsi ljudje edini v tem cilju, o sredstvih, ki vodijo k temu, so najrazličnejša mnenja; ne govorimo o manchestrovcih in gospodarskih liberalcih z njihovim »laissez faire, laissez passer«, po katerem se dandanes dejstveno izvaja svetovno gospodarstvo; niti tlačene vrste narodov, niti socialisti sami niso edini v omenjenih sredstvih. Tu so, da glavne smeri imenujemo, krščanski socialisti, narodni socialisti, ki so večinoma obenem anti-semiti, in socialni demokrati.

Največ vpliva med industrialnimi delavci, pa tudi že med inteligenco ima v kulturnem svetu faktično socialna demokracija. Prvi duh te demokracije pa, prorok komunistične in socialistične bodočnosti, je Marx (1818—1883) iz naroda mesijanskih prorokovanj. Marxa, tega modernega mesijo razumeti, znači socialno demokracijo razumeti.

Naš čas ne veruje več rad prorokom in mesijam, celo židovski moderni mesije, ki imajo vsled svoje bujne fantazije, energične volje ter neumorne gibčnosti toliko sugestivne moči na celo družbo (s pomočjo ogromnega kapitala, trgovine, finančne politike, žurnalistike...), celo ti mesije, ki izhajajo kakor Marx iz duhovniških hiš — cela vrsta pradedov Marxovih so bili rabini, imenovavši se Mordechai — ne najdejo več pokorne vere niti pri masah, še manj pa pri naobražencih. Marxa so politični ekonom, filozofi in sociologi že zgodaj tako na drobno analizovali, da bi bilo dandanes res že skoro odveč, za širni svet še kako novo knjigo¹⁾ izdati o marxizmu. Toda tak pomislek ne velja pri Masaryku; Masaryk ne nosi sov v Atene, če nam razkriva Marxovo dušo, kajti on nam obenem razodeva lastno svojo dušo, lastno srce: Masaryk ne podira samo marxističnega socialnega poslopja, on nam pripravlja tudi bogatega in dragega materiala za zgradbo boljše družbe človeške.

Marxizem, to novo vero razkladati in razbirati, je Masaryk še posebej pozvan; on ni izmed onih učenjakov, kateri, zaprti v svoji tihi sobici, z visokega stališča presojujejo in kritikujejo gibanje človeštva; narobe, on je pravi filozof, kateri proučuje življenje, kakršno

¹⁾ Posebno pri Nemcih obstoji velika literatura o marxizmu, katero večinoma navaja Masaryk v svojem delu.

je dandanes, kateri se veseli in žalosti s svojimi bližnjiki, kateri se možato bori z onimi elementi, o kojih je prepričan, da so narodu in človeštvu v nesrečo. Masaryk je dejalen človek naše dobe.

Akoravno je naš učenjak sin našega časa, ne ovira ga to, duh tega časa objektivno in stvarno razmotrivati ter, če treba, izreči ostro sodbo o tem duhu. Vprav ta nepristranost in samokritika je ena glavnih prednosti omenjenega najnovejšega Masarykovega spisa.

»Otázka sociální« s socializmom vobče zelo simpatizuje; splošno gorje človeštva gre pisatelju do srca; da bi pa ravno marxizem bil edino dobri lek, sploh lek za današnje socialne bolezni, to Masaryk odločno zanikuje, čeprav vidi v socializmu one težnje, ki utegnejo svet rešiti iz socialnih zagat.

»Otázka sociální« dokazuje, da so filozofski in sociološki temelji marxizma ali enostranski ali pa celo napačni.

Marx sicer o filozofiji kakor o naboženstvu noče dosti vedeti; ali vendar je sam precej filozofoval. Marx je bil, kakor mnogi drugi novejše dobe, naziranja, da filozofija nima pravice do eksistence; kvečjemu bi se še moglo govoriti o filozofiji, ako kdo obče rezultate poedinih specialnih ved zbira v celoto; tako bi posebno prirodne znanosti s svojimi splošnimi principi nadomestile staro filozofijo: namesto o duši se govori o čutih, namesto o Bogu se govori o materiji ali moči.

V takovem skrajnem empirizmu in materializmu je bil vzgojen Marx; takov empirizem je ekstrem proti onemu pretiranemu idealizmu, ki noče ničesar vedeti o realnem svetu mimo duha in si razlaga zunanje pojave samo kot projekcije notranjih, duševnih predstav. Ti ekstremi v filozofiji so še dandanes skoro ravno tako mogočni kakor v starih časih. Odkar je Cartesius (1596—1650) napovedal avtoriteti odločen boj in izustil svoj radikalni »cogito, ergo sum«, kar je že davno prej sv. Avguštin malone z istimi besedami formuloval, se ta nasprotstva v novi filozofiji borijo med seboj z novo močjo. Na eni strani realisti: Hobbes, Locke, Hume, Condillac, Helvetius . . ., na drugi idealisti: Leibnitz, Berkeley, Wolf . . . Nastopil je Kant (1724 do 1804), ki je videl in čutil globoko brezno med objektivizmom in subjektivizmom in hotel napraviti s svojo »kritiko praktične pameti« (»Kritik der praktischen Vernunft«) močen most, ki naj bi vezal to, kar je duševno, z onim, kar je stvarno. Ali Kantov, skoro bi dejal, slabotni subjektivizem ni pripustil stvari in zunanosti do njihove pravice, kakor to »zlato srednjo pot« (»aurea mediocritas«) občudujemo pri zdravih Helenih, osobito pri mojstru filozofov, Ari-

stotelu — skrajni idealizem razsaja še dalje osobito v germanski filozofiji in izziva — klin s klinom — svojega naravnega nasprotnika, pusti materializem iz zatišja. Še enkrat je panteistični Hegel (1770 do 1831) s svojo dialektiko združil evropske duhove, ali komaj so mu zatisnili oči, že se deli tabor hegelovski v stranko levo in desno: na levi objektivisti, ki se družijo s pozitivisti in materialisti (Schelling, Feuerbach, Strauss, S. Simon, Comte . . .), na pravi pa subjektivisti, ki se spajajo z učenci Fichtejevimi. Iz tal one radikalne leve je vzrastel oče novodobne socialne demokracije — Karel Marx (1818—1883).

Marx je bil kot dete v vzorni svoji obitelji vzgojen po bogati tradiciji židovski — na kar Masaryk morda premalo pokazuje; biblija, talmud in drugi plodovi židovskega genija so oplemenili Marxov duh in mu dali odločilno smer. Kot strasten in nemiren naprednjak se Marx ni prestrašil nobenega truda, izpopolniti si še dalje one znanosti, ki so mu jih vcepljevali na srednji in visoki šoli. Najrajši je premišljeval o gospodarskih vprašanjih in v ta namen študiral razvoj človeštva v zgodovini pod takovim vidikom; razvoj, evolucija, to je bilo tedaj geslo v nemških akademskih krogih, ki so še stali pod mogočnim vplivom Hegela, filozofa »enomerne razvoja«.

Vsak človek je večinoma produkt rojstva, vzgoje in sredine (milieuja), v koji živi; le malo je izvoljencev, ki nastopajo z originalnimi idejami. No, Marx ne spada med poslednje; ni menda misli, katere ne bi bili že drugi pred njim izgovorili — in to je zopet enkrat dokazal Masaryk; Marx je bil velik v kombinaciji takovih misli in v tem, da je umel svoje ideje tudi praktično uresničevati ter jih tako najboljše spravljati med množice. Največ filozofskih načel je pa Marx posnel iz Feuerbacha, kateri vsled tega zavzema v »Vprašanju« odlično mesto.

Feuerbach (1804—1872) je znan po svojih naboženskih spisih, osobito po svoji knjigi: »Das Wesen des Christenthums«. Po nazorih te knjige poganja vera svoje korenine le iz čuvstva. Kratko označimo Feuerbacha z enciklopedičnim izrazom — kakor s takšnimi Masaryk sam rad, nekoliko prerad operuje —: materialist, humanist; filozofija mu je materializem, vera ali naboženstvo pa humanizem. In ta Feuerbachov materializem ter vrhutega francoski pozitivizem Comteov sprejema v načelu K. Marx.

Masaryk se ozira v svojem »Vprašanju«, kakor že naslov kaže, v prvi vrsti na filozofijo in sociologijo marxistično; velika večina častilcev in kritikov Marxovih išče v njem le bolj političnega ekonoma,

in tako se mnogo govori n. pr. o Marxovi slavni teoriji vrednosti in nadvrednosti (Mehrwert). Da niti tu Marx originalen ni, pač pa napačen, so dokazali učenjaki več ko zadosti; káko pa je Marx tudi kot filozof s celim svojim mišljenjem navezan na druge, je češki učenjak pregledno razložil.

V celoti odmeta Masaryk mladohegelovski, Feuerbachov in vsled tega tudi Marxov materializem — temeljno se Masaryk z marxizmom nikakor ne strinja. —

Lahko je samo negativno kritikovati; težje je namesto dozdevno napačnega kaj dobrega in boljšega podati. Masaryk ume kritikovati, ume pa tudi pozitivno zidati, in to je, kar čitatelja šele zadovoljuje.

Kar najbolj loči Masarykove nazore od Marxovih, je etični moment; osebno seveda se Marxu ne sme nič očitati — saj je znano, da razpiti materialisti teorije včasih lepše živijo nego teoretični pristaši idealizma, tudi je imel Marx zasebno jako vzorno familiarno življenje — ali nauk Marxov je tako enostranski, da bi se mogle iz njega izvajati najhujše posledice. Masaryk poudarja proti temu, da ne gre samo za »vilice in nože« v socialnih problemih, ampak poleg želodčevih potreb tudi za potrebe razuma in srca.

Kako bi se pa češki učenjak mogel tudi strinjati z Marxom? Čeprav je Masaryk dolgo časa bil pod vplivom empiričnega pozitivizma, čeprav se je kot filozof modernemu realizmu morebiti bolj vdajal, nego ta zasluži, vendar si je pri vsem tem ohranil oni zdravi zmisel za harmonsko celoto vseh konkretnih ved v jasnem in tolažljivem naziranju sveta, katero nam tako ugaja pri bodrih Grkih, in katerega žalibože pogrešamo malone pri vseh modernih znanstvenikih. Z dejstvom, ki ga tu konštatujemo, nočemo vreči kamena na novo znanstvo, nikakor ne! Gotovo je menda tudi, da dospe človeštvo zopet v vedrejšo filozofsko podnebje, nego je sedanje, ali prej mora materijo in prirodo premoči; v tem boju pa ne preostaje časa za veselo preišljevalno življenje, s kakršnim so se naslajali Grki. To naj nam služi v razumevanje modernega duha . . .

Proti premogočni empiriji in prirodni vedi naše dobe, ko gospoduje kemični atomizem in fizični materializem tudi v filozofiji, ohranil si je Masaryk svoje brezpredsodno mišljenje: v omenjenem svojem delu se sam imenuje teista; ako pa je prepričan o bivanju nadnaravnega, osebnega Boga — nekako v Platonovi obliki, — prepričan je tudi o nesmrtnosti individualne duše; ni li potemtakem nasprotje njegovo proti Marxu dovolj veliko?

To pa našega kritika nikakor ne ovira, da bi ne bil proti vodji materialistične demokracije pravičen. Velika zasluga ostane Marxu, da je sestavil mnogo dokazov o ogromni prevladi kapitala na vseh poljih življenja in tako politično-ekonomične strokovnjake opozoril na prevažni gospodarski faktor v družbi, na drugi strani pa, da je s svojo občudovanja vredno agitacijo proletariatu vcepil čut ponosa in samozavesti, čut pravice do eksistence ter tako iz lenega spanca sunil one socialne moči, ki bi bile vsled svojega notranjega namena najprej pozvane k ugodni rešitvi socialnih težkoč.

Več in boljše filozofije nahaja naš kritik v prijatelju in sodelavniku Marxovem, v Engelsu (1819—1895), ki mu je vobče zelo všeč, veliko bolj od Marxa; brez dvoma dela to rasa, na katero Masaryk mimogrede opozarja, in ni čuda, da arijski mislec in agitator bolj ugaja. Marxova čemernost, negacija, anarhija ima res usoden vpliv na mase in obtežuje razumno socialno reformo; celo pristašem malih, tlačanih narodov preseda sčasoma ta bridki sarkazem.

Ne uničevati, ampak delati, graditi kliče temu duhu, »ki vedno zanikuje,« naš kritik. Filozofija še ni umrla — in ne sme umreti; religija, o kateri se Marx resno niti več zmeniti noče, ni zatrta in se ne sme zatreti; filozofija ima še pred seboj cilj, objekt s subjektom, objektivizem s subjektivizmom spojiti in preobsežne specialne vede med seboj in skupnim harmonskim naziranjem sveta spraviti v soglasje (gl. § 139.). In naboženstva moderni titani še niso odpihali; dokler je še problem o Bogu tako pereč, kakor dandanes povsod, med umetniki pa posebno, ima tudi religija še svoje mesto v človeških srcih, akoravno poedina veroizpovedanja izgubljajo svoja tla; saj religija ni konfesija. —

* * *

Iz navedenega je razvidno, da kakor v filozofiji, tako tudi v sociologiji marxizma Masaryk ne sprejema. Saj je bistveni del Marxove sociologije materialistično naziranje zgodovine (materialistische Geschichtsauffassung), vsled kojega je cela dosedanja povest človeška neskončna vrsta v temelju in bistvu zgolj gospodarskih bojev. Ako kdo kot etik ne priznava materializma, ne more seveda niti materialističnega naziranja zgodovine priznavati. Ni treba posebej še naglašati, da je etiku razdirajoče naziranje marxistično o obitelji, katera je bila, je in ostane prvek prave človeške družbe, povsem zoprno.

Sociologija, tako čitam dandanes malone v vseh socialnoznanstvenih delih, je dete najnovejšega časa. Šele Francoz Comte (1798 do 1857) jo je baje krstil, Anglež Herbert Spencer (rojen 1820) ji pa kumoval.

Toda takšno domnevanje je zelo enostransko in nezgodovinsko. Sociologija je nauk o družbi in popisuje člene ter funkcije poedinih organizmov človeške družbe. Resnično je, da takove družbe, kakor mi dandanes v njej živimo, ni bilo nikoli; ali družba je eksistovala, drugače ne bi bilo zgodovine, in takovo družbo — seveda, kakršna je ravno bila, in bila je naši dovolj podobna — so starinci jako marljivo in globoko razmotrivali. Celo graški vseučiliški profesor in sociolog Gumpłowicz, kateri gotovo ni nemoderen in prekonservativen, priznava, da je imel Aristoteles boljšo metodo v socioloških razkladanjih nego moderni — in metoda, način preiskovanja je poglavitna stvar. Smešno je pa res dandanes, da si učenjaki drug drugemu kadijo in se složno med seboj proslavljajo za iznajdnike in znanstveniške Columbe, dočim nahajamo te fenomenalne »iznajdbe« že pri starih, posebno grških mislecih v preprosti obliki.

Na drugi strani si je pač tudi zapomniti, da ne kaže na starince prisegati in za sedanjost biti slepim; naposled so oni boljši, ki minolost manj čislajo in študirajo samo sedanjost, nego oni, ki bi narobe delali. V sredi med nasprotji je tisti, ki uporablja zdravo, makar staro metodo raziskovanja tudi v najmodernejši snovi, kakor jo ponuja ravno sociologija.

Pozitivistu Comteu ne moremo odrekati, da je res mnogo doprinesel k razumevanju sedanjosti, akoprav je v vedi tako kruto se otresel minolosti; ali k dobremu pa ne more privedi, če bode, kakor se to nekaj časa že godi, vsak učenjak iznova klasifikoval vse vede, dajal terminom nove pojme in uvajal kar možno največ novotarij. Zakaj bi se v vedi branili starega, če je dobro? Zopet pa je treba poudariti, da je boljši ta ekstremni individualizem, nego slepo verovanje v avtoritete.

Masaryk je stal, kakor sem rekel, dolgo po vplivom Comtea; v sociologiji ga pa še menda do danes ni premogel; v »Vprašanju« vsaj nahajamo še mnogo reminiscenc na francoskega učitelja. Vendar je pa tudi tu toliko samostojen, da se čisto nič ne premisslja, o Marxu in Engelsu, ki v moderni socialni znanosti precej pomenjata, naravnost trditi, da nimata jasnih socioloških pojmov; takšen izrek nas ne preseneča, saj sodba o sociologiji sama po sebi ne more biti zelo različna od sodbe o filozofiji.

V politično-ekonomične teorije načeloma Masaryk dosti ne sega; vendar pa analizuje to in ono, kar spada bolj v filozofijo, kakor n. pr. teorijo vrednosti in nadvrednosti (§ 66. sl.), katero je Marx prevzel od starejših teoretikov one vede, posebno pa od angleško-židovskega bankirja ter narodnega ekonomista Dar. Ricarda (1772 do 1823).

»Otázka sociální« bi nas toliko ne veselila, če bi ne bilo v njej poleg kritike tudi pozitivnih misli ter načel socialne reforme. Sicer namerava avtor pozneje še posebej ona načela objaviti; hoče namreč opisati v sledeči drugi knjigi razvoj socialističnega gibanja v XIX. stoletju, v tretji knjigi pa načela socialne reforme. Vendar je že v tej 1. knjigi mnogo samostojnih misli, iz katerih moremo že naprej posneti ona načela; ta Masarykova načela naznačimo naposled v kratkem še, uporabljajoč po možnosti avtorjev tekst sam.

V prvi vrsti je važna intelektualna in etična izobrazba poudincev in narodov; treba je etične reforme na celi črti, javlja večkrat naš pisatelj; politična naobrazba je sedaj, posebno v naši monarhiji, zelo nizka (gl. § 159.), ali parlamentarno politikovanje samo, kakor pri marxistih prevladuje, nikakor ne zadostuje. Masam je treba bržkobrž dejansko pomagati, ni smeti jih tolažiti zgolj z iluzijami o bodočih nebesih na zemlji, kakor to dela socialna demokracija na Nemškem in pri nas. Angleški socialisti so na pravi poti, ker ponujajo delavcem aktualne pomoči. »Po moji sodbi (piše Masaryk) so delavci angleški brez marxizma marxistnejši (= političnejši) nego naši. Vidim v različnih nepolitičnih asociacijah in gospodarskih podjetjih delavstva angleškega¹⁾ vzor dela resnično socialnega in socialističnega. Da bi me krivo ne razumeli! Nisem proti politični organizaciji, naopak sem odločno zanjo; ali ne morem ne videti, da se pri nas ta organizacija precenjuje. Mislim, da bi se strokovna organizacija, gospodarske, konsumne in produktivne zadruge ne smele tako zanemarjati, kakor se godi to pri nas. V tem morejo biti Anglija, Švica in Belgija našim socialistom vzor« (§ 160.).

»Sedanji marxizem ima nedostatkov razširjenega politicizma, pravzaprav v nasprotju proti ekonomičnemu materializmu . . .«

»Delavstvo mora usovršiti tudi svoja stara izobraževalna društva, oziroma zahtevam novega časa jih pristrojiti... Delavci, ki se odvadijo pijančevanja in odpovedo igri, delavci, ki navajajo svoje tovariše

¹⁾ Tu je misliti najbolj na društva Trades Unions (zgovori: treds junjens).

k spolni nramnosti, so tudi za politično emancipacijo več storili, nego morejo slutiti kratkovidni politikarji. Tu se more vsaj pri nas še zelo mnogo napraviti — eden svet se more priboriti.«¹⁾

»Prepogosto opažam pri naših socialistih že grajani fatalizem — češ, da sedaj ni moči ničesar napraviti, da je treba celo družbo izpremeniti i. t. d. Podobno govorijo naši državnopravniki (státopravníci), češ, v bodoči češki državi si uredimo pravo svobodo i. t. d. To je utopizem in fatalizem nedelovanja. Resnično socialno delo mora biti, da tako rečem, koncentrično, vseobče, ne enostransko. Delavstvo se mora udeleževati vsega kulturnega dela, se mora torej organizovati ne le politično, ampak tudi gospodarsko, kulturno — in vobče z vsemi asociacijami, s katerimi more svoj napredek in celote podpirati« . . . »To pomenja, vesoljno delo, ne le politično, upravljati z enotnega vidika (in podrejata višjim smotrom); ozki demokratizem se mora razširiti na vseobči nazor o življenju in svetu; politika takšnega demokratizma bode v resnici življenska, svetovna politika — sub specie aeternitatis.«

Mnogo je še v Masarykovem »Vprašanju« prezanimive tvarine, katere niti omeniti ne morem, kakor: narodnost in mednarodnost (§ 115—120), zlasti socializem in Slovani, socializem in Židje, dalje socializem in umetnost (§ 135—136) i. t. d. i. t. d. Kdor se količkaj zanima za socialne probleme, najde v tem delu,²⁾ katero je nase obrnilo pozornost po vsem kulturnem svetu, pouka in vsestranske izpodbuje obilo.

Petnajst let.

Moja ljubica šteje petnajst let,
oj, petnajst mladih, lepih let;
obraz, oči, svetli lasjé,
o teh mi letih govoré.

Moja ljubica ima petnajst let,
oj petnajst lepih, mladih let;
nje hoja, smeh, bele roké
o teh mi letih govoré.

Poživi Bog teh petnajst let,
njih prvi čas, njih nežni cvet!
Tako pogleda solnce v svet,
čebela zbira prvi med.

Poživi Bog teh petnajst let . . .
Za ves bi ne verjel bil svet,
da mogel biti bi tak zaklet
od nežnih takih, mladih let!

Aleksandrov.

¹⁾ Odstavek (v oklepaju) je vtaknil pisatelj šele v nemškem prevodu (stran 584.).

²⁾ Prevede se, kakor sem slišal, tudi na ruski jezik.